

ЛЕКСЕМИ *BREAD / BROT* У НАЦІОНАЛЬНО-МОВНИХ КАРТИНАХ СВІТУTHE LEXEMES *BREAD / BROT* IN NATIONAL LANGUAGE PICTURES OF THE WORLD

Мизин Т.О.,

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничих факультетів
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті розглядаються порівняльні характеристики лексем *bread / Brot* в англійській і німецькій мовних картинах світу. Дається визначення мовної картини світу. Розглянуто етимологічні та семантичні особливості досліджуваних лексичних одиниць. Фокусується увага на словотворчих і фразеологічних особливостях лексем *bread / Brot*. Виявлено як спільні для обох мов характеристики, так і певні специфічні риси.

Ключові слова: мовна картина світу, значення, термін, словотворення, фразеологічна одиниця.

В статье рассматриваются сравнительные характеристики лексем *bread / Brot* в английской и немецкой языковых картинах мира. Дается определение языковой картины мира. Рассмотрено этимологические и семантические особенности исследуемых лексических единиц. Фокусируется внимание на словообразовательных и фразеологических особенностях лексем *bread / Brot*. Выявлены как общие для обоих языков характеристики, так и специфические черты.

Ключевые слова: языковая картина мира, значение, термин, словообразование, фразеологическая единица.

The article dwells on comparative characteristics of the lexemes *bread / Brot* in English and German language pictures of the world. The definition of the language picture of the world is provided in the research. Etymological and semantic aspects of the lexical units are considered in the article. The attention is focused on the word-building and phraseological peculiarities of the lexemes *bread / Brot*. Both common and specific features of these lexemes in the English and German languages are defined.

Key words: language picture of the world, meaning, term, word-building, phraseological unit.

Постановка проблеми. У формуванні знань про світ велике значення належить мові. Вона виступає не просто зберігачем інформації, накопиченої протягом тривалого історичного розвитку. За допомогою мовних форм фіксується спосіб світобачення, еволюційні процеси суспільства. Мова як форма зберігання культури виступає скарбницею культурних цінностей етносу. Її часто порівнюють із дзеркалом, яке розташоване між світом і людиною. Кожна мова відображає певний спосіб сприйняття світу, або його мовну картину. Поняття *картина світу* в науці належить до числа фундаментальних. У ньому виражається специфіка не тільки пізнавальної, а й усієї життєдіяльності людини. Реконструкція мовної картини світу є одним із важливих завдань сучасної лінгвістики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Визначення мовної картини світу бере свій початок від ідей В. фон Гумбольдта, який вважав мову проміжним світом між мисленням і дійсністю, у якому матеріалізується особливий національний світогляд [1, с. 12]. Відтоді термін *мовна картина світу* досить міцно ввійшов у сучасний науковий словник. Свідченням цього є роботи Л. Вайсгербера, представників американської етнолінгвістики Е. Сепіра та Б. Ворфа. У вітчиз-

няній науці це питання знаходить своє висвітлення у працях А.Д. Белової, І.О. Голубовської, М.М. Полюжина, А.М. Приходька та інших учених.

А.М. Приходько визначає мовну картину світу як абстрактний феномен, що існує в лінгвокультурній свідомості у вигляді відрефлектованого індивідуального та колективного досвіду, який утілюється в одиницях номінації, а також у специфіці їхнього функціонування [2, с. 12].

А.Д. Белова порівнює мовну картину світу із сіткою, яка накладається на наше сприйняття реальності та її оцінку [3, с. 19].

О.О. Селіванова під мовною картиною світу розуміє представлення предметів, явищ, фактів, ситуацій дійсності, ціннісних орієнтирів, життєвих стратегій і сценаріїв поведінки в мовних знаках, категоріях, явищах мовлення, що є семіотичним результатом концептуальної репрезентації дійсності в етносвідомості [4, с. 365].

У нашому дослідженні під мовною картиною світу ми будемо розуміти концептуалізацію дійсності, бачення й інтерпретацію позамовного світу певними етносами, виражені засобами відповідних мов.

Картини світу різних мов мають як спільні риси, так і суттєві національні особливості,

пов'язані з менталітетом народу, його історією, культурою, природними умовами.

Носії різних мов по-різному розчленовують світ. Кожний народ по-своєму бачить дійсність, яка оточує його, і тому кожна природна мова має свою особливу картину світу. Г. Вежбицька вважає, що національно-культурна специфіка етносу виявляється не тільки на лексико-семантичному, а й на морфологічному та синтаксичному рівнях мовної структури [5, с. 37–47]. Такої ж думки притримується й В.М. Телія [6, с. 178]. З ними не погоджується О.А. Корнілов, який вважає синтаксис лише способом функціонування лексичних засобів і пропонує вузьке розуміння мовної картини світу, у якому лексика виконує функцію фіксації національного бачення світу [7, с. 106]. Ми погоджуємося з Г. Вежбицькою, що різниця в сприйнятті світу виявляється не тільки на рівні лексики, а й на рівні словотвору та граматики.

Численні дослідження свідчать, що поряд із величезною кількістю понять, специфічних для окремо взятої культури, існують також деякі ключові для розуміння картини світу поняття, які підлягають лексикалізації майже в усіх мовах світу. Одним із таких понять є поняття *bread / Brot*.

Постановка завдання. Актуальність дослідження зумовлена виконанням його в рамках лінгвокультурології, яка належить до однієї з тих галузей мовознавства, що сьогодні інтенсивно розвиваються.

Перед собою у розвідці ми ставимо за мету виявити спільні й відмінні риси у відображенні поняття *bread / Brot* в англійській і німецькій мовних картинах світу.

Об'єктом дослідження є лексичні одиниці *bread / Brot*.

Предмет – зіставний аспект етимологічних, семантичних, структурних, фразеологічних характеристик лексем *bread / Brot*.

Матеріалом дослідження є дані лексикографічних джерел [8–17].

Виклад основного матеріалу. Лексеми *bread / Brot* походять від прото-германського *brauhtam (to brew)*. *To brew*, у свою чергу, означало *to concoct, mix or cook (a beverage or food, especially one containing unmeasured or unusual ingredients)*. Інша гіпотеза стверджує, що слово *bread* походить від прото-германського *braudsmon (fragments, bits)*. Староанглійське дієслово *breotan* означало *(to break in pieces)* [13]. Т.А. Комова стверджує, що англійська лексема походить від староанглійського дієслова *branden (burn)*, яке, у свою чергу, походить від індоєвропейського *bhre (burn, heat)* [18, с. 55].

Аналіз дефініцій лексем *bread* і *Brot* за даними досліджуваних нами лексикографічних джерел свідчить про їхній полісемантичний характер. Наприклад, понятійна сторона лексичної одиниці *bread* фіксується лексикографічними джерелами у вигляді такого значення: *a common food made from flour, water and usually yeast* [11; 12]. Інший словник реєструє два значення: 1. *A type of food made from flour, water and usually yeast mixed together and baked*; 2. *Money (old-fashioned, slang)* [14]. Ще одне джерело свідчить про існування трьох значень лексеми *bread*: 1. *A food made from a dough of flour or meal mixed with water or milk, usually raised with yeast or baking powder and then baked*; 2. *Necessary food; nourishment*; 3. *A slang word for money* [10]. Наше дослідження дає підстави стверджувати, що у 81,9 % випадків лексемі *bread* можна віднести до загальноживованої лексики та термінології галузі харчової промисловості: *a loaf of bread* (хлібина); *bread bin* (хлібниця); *bread-ticket* (хлібна карточка); *bran bread* (висівковий хліб); *bread bowl* (горщик із хліба); *yeast-fermented bread* (хліб із дріжджового тіста); *rich bread* (здобний хліб).

Досліджені нами словники виділяють також термінологічне вживання цієї лексеми в інших галузях:

релігійний термін (6,5 %): *bread* (проскура); *altar bread* (хліб Святого Причастя); *break bread* (причащатися); *ask for bread and be given a stone* (попросити хліба, а отримати камінь); *cast one's bread upon the waters* (робити добро, не очікуючи на винагороду); *our daily bread* (хліб наш насущний);

біологічний термін (3,7 %): *bread-and-butter* (сарсапариль); *bread fruit tree* (хлібне дерево); *St.-John's-bread* (ріжкове дерево); *monkey bread* (баобаб);

технічний термін (1,8 %): *bread* (відмітка цілі на екрані індикатора); *bread board* (макетна плата); *bread makeup machine* (тісторозробна машина); *bread slicer* (хліборізка); *bread van* (хлібний автофургон).

Менше ніж 1 % кожний складають:

військові терміни: *bread ration* (добова норма хліба); *confinement on bread and water* (суворий арешт на гауптвахті);

морські терміни: *bread and butter model* (модель корпусу корабля із горизонтальних пластин); *bread room* (комора з хлібопродуктами);

музичні терміни: *bread and butter sounds* (інструменти, які найчастіше використовуються в сучасній музиці);

терміни програмування: *bread-and-butter programming* (повсякденне програмування); *bread*

crumbs («хлібні крихти» – спеціально вбудовані в програму відлагоджувальні оператори);

медичні терміни: *bread pill* (плацебо);

історичні терміни: *bread riot* (хлібний бунт);

терміни легкої промисловості: *bread-and-butter cotton* (бавовна середньої якості найбільш ходових сортів); *bread-and-butter linens* (ляльні тканини та штучні вироби домашнього вжитку);

геологічні терміни: *bread-crust bombs* (вулканічні бомби зі структурою у вигляді шкуринки хліба); *bread-crusted boulders* (валуни зі структурою у вигляді шкуринки хліба);

спортивні терміни: *bread basket* (воротарська пастка в хокеї).

Крім того, ця лексема може вживатися в переносному значенні: *bread crumbs* (натяки, докази); *bread* (начальник); *bread and butter* (юний, дитячий). Зафіксовано також сленгове вживання досліджуваного слова: *bread and butter* (канава, кювет); *bread ration* (милиця, костур); *brown bread* (мертвий).

Німецьке слово *Brot* також полісемантичне. Тлумачний словник німецької мови фіксує два значення: 1. *größeres Gebäck aus Mehl, Wasser and Salz*; 2. *eine Scheibe Brot* [15]. А інший словник подає три значення: 1. а) *aus Mehl, Wasser, Salz und Sauerteig oder Hefe durch hergestellte Backware, die als Grundnahrungsmittel gilt*; б) *meinzelnr Laib Brot*; с) *vom Brotlaib abgeschnittene Scheibe*; 2. *Lebensunterhalt*; 3) *das, was man zum Leben braucht* [16].

Наше дослідження показало, що загальноживана лексика та терміни харчової промисловості складають 98,5 % випадків вживання лексеми *Brot*: *Brotbedarf* (потреба в хлібі); *eitles Brot essen* (сидіти на одному хлібі); *Butterbrot* (хліб із маслом); *Salz und Brot* (хліб-сіть); *Mehrkornflockenbrot* (багатозерновий хліб); *Dosenbrot* (консервованний хліб); *Weizenmischbrot* (пшенично-житній хліб); *lagerfähiges Brot* (хліб довготривалого зберігання); *Eiweißbrot* (хліб із великим вмістом білка); *Mohnbrot* (хліб із маком).

Менше ніж 1 % складає термінологічне вживання слова *Brot* в інших галузях:

релігійний термін: *Brot brechen* (переломити хліб, причащатися);

військовий термін: *Kommißbrot* (продовольчий пайок).

Як бачимо, у вербальній маніфестації поняття *bread / Brot* виявляються як універсальні, так і національно-специфічні риси, які відображають культурно-історичну детермінованість формування мовної картини світу двох народів.

Особливості національного характеру виражаються також в існуванні регіональних значень:

bread (хлібобулочні вироби); *whole-wheat bread* (хліб із борошна грубого помелу); *bread* (гроші); *spoon bread* (оладки); *quick bread* (печиво із прісного тіста); *white-bread* (позбавлений смаку, несмачний) – американський варіант англійської мови; *Queen's bread* («королівський» хліб, пшеничний); *standard bread* (хліб із темного пшеничного борошна) – британський варіант.

Німецькій мові притаманний австрійський варіант: *Klazenbrot* (чорний хліб із сухешними грушами й прянощами) та швейцарський: *Ruchbrot* (темний пшеничний хліб). Лише в Німеччині використовуються такі лексичні одиниці: *Blutbrot* (кров'яна ковбаса); *Brotaufstrich* (те, що намазується на хліб); *Tafelbrot* (хліб, який подається до столу); *Brotauflage* (продукти, які кладуть на хліб); *Russisches Brot* (печиво у вигляді букв і цифр). Лексема *Roggenkopfbrot* вживається в Північній Баварії в значенні великий північно-баварський житній хліб). У Дрездені великий хліб домашньої випічки називається *Hausbackenbrot*; а в Дюссельдорфі солодкий сірий хліб має назву *süßes Graubrot*.

Обидві лексичні одиниці беруть участь у словотворенні. Наприклад, лексема *bread* слугує основою для творення складних слів: *bread-and-butter* (дитячий, юний, юнацький; повсякденний, насущний; смілак (мед.), сарсапариль (біолог.); *bread-and-buttery* (юний, молодий); *breadboard* (макет, макетна плата (комп.); *breadcorn* (пшениця, зерно); *breadcutting* (хліборізний); *bread-grain* (продовольче зерно); *bread-stuffs* (зерно, борошно); *bread-ticket* (хлібна картка); *breadbasket* (кошик для хліба; головний зерновий район; шлунок); *breadcrumb* (хлібний м'якуш; хлібні крихти); *breadline* (черга безробітних за добродійною допомогою); *breadwinner* (годувальник сім'ї; заняття, ремесло; джерело існування). Таким способом утворено 57 лексичних одиниць.

Словотвірне гніздо слова *Brot* є більш розгалуженим. Воно налічує 266 дериватів: *Brot-Einheit* (хлібна одиниця (при підрахунку вуглеводного балансу)); *Brotaroma* (запах хліба; аромат хліба); *brotartiges / brotindenartiges* (хлібний); *Brotauflage* (продукти, які накладають на хліб (бутерброд); *Brotaufstrich* (продукти, які намазують на хліб); *Brotausbeute* (вихід хліба); *Brotäckerei* (хлібопекарня); *Brotackofen* (хлібопекарська піч); *Brotbank* (хлібна крамниця); *Brotbaum* (хлібне дерево); *Brotbedarf* (потреба в хлібі); *Brotbeutel* (а) пакет для хліба; б) рюкзак); *Brotzeit* (другий сніданок); *Brotzeln* (смажити на слабкому вогні) та інші.

До того ж зауважимо, що англійський іменник *bread* утворює не лише композити. Він може бути

конвертованим у дієслово *bread* (панірувати): *breaded chicken steak* (куряча відбивна); *breaded fish* (риба в паніровці). Німецька лексема *Brot* утворює афіксальні деривати, сполучаючись із суфіксами: *Brötchen* (булочка, хлібець); *brotlos* (1) безхлібний; 2) безробітний).

Фразеологія відіграє свою особливу роль у мовній картині світу. Вона створює специфічний колорит кожної мови. Фразеологізми пов'язані з фоновими знаннями носіїв мови, з їхніми культурними й історичними традиціями, практичним досвідом. Фразеологічні одиниці займають прогалини в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити номінацію пізнаних людиною явищ дійсності. У фразеологічних одиницях відображеними є не тільки спільні риси психофізичних особливостей людини та виявів її життєдіяльності, а й культурний аспект існування народу [19, с. 238]. Характерно, що в обох мовах є досить багато фразеологічних одиниць із лексичними одиницями *bread* і *Brot*.

Наприклад, у тлумачних словниках англійської мови зафіксовано 135 фразеологічних одиниць, елементом яких є лексема *bread*: *all bread is not baked in one oven* (люди різні бувають); *bread and circuses* (хліба і видовищ); *bread buttered on both sides* (взаємовигідні угоди); *half a loaf is better than no bread* (на безриб'ї і рак риба); *be on bread-line* (отримувати допомогу через безробіття); *break bread with sb* (користуватися чиею гостинністю); *eat the bread of affliction* (скуштувати лиха); *eat sb's bread and salt* (бути гостем); *have one's bread buttered for life* (бути матеріально забезпеченим на все життя); *know on which side one's bread is buttered* (знати що до чого, бути собі на умі); *take the bread out of sb's mouth* (відривати шматок хліба від рота).

Досліджувана лексема також трапляється в прислів'ях: *Dry bread at home is better than roast meat abroad* (У гостях добре, а дома краще); *Half a loaf is better than no bread* (Краще синиця в руках, ніж журавель у небі); *It is better to eat bread in peace than cake in fear* (Краще хліб із водою, ніж пиріг із бідною); *They that have no other meat, gladly bread and butter eat* (З погані вівці хоч вовни жмут).

Німецька система є менш розгалуженою (34 фразеологічні одиниці): *die Brötchen verdienen* (заробляти на хліб із маслом); *zum Broterwerb* (на хліб насущний); *das Essen abarbeiten* (заслужити свій хліб); *fremde Leute Brot essen* (їсти чужий хліб); *das nackte Leben fristen* (жити на хлібі й воді); *sein Brot verdienen* (заробляти собі на хліб).

Серед прислів'їв можна відзначити такі: *August ohne Feuer macht das Brot teuer* (Серпень без тепла – хліб утридорога); *In der Not schmeckt jedes Brot* (Голодному й вода, що яйце, смачна); *der Mensch lebt nicht vom Brot allein* (Не хлібом єдиним живе людина); *Wes Brot ich esse, des Lied ich singe* (Чий хліб жую, того й пісні співаю); *Fremde Leute Brot essen tut weh* (Чужий хліб гіркий).

Дослідження свідчить, що в обох мовах простежуються спільні риси: *make one's bread / die Brötchen verdienen* (заробляти на життя, добувати хліб); *break bread / Brot brechen* (причащатися).

Проте нерідко фразеологічні одиниці мають яскравий національний характер. Наприклад, *be on bread-line* (отримувати допомогу через безробіття); *Arbeit bringt Brot, Faulenzen Hungersnot* (Робота приносить хліб, а ледарство – голод); *Des einen Tod, des andern Brot* (Смерть одного – хліб для іншого).

В обох мовах зафіксовано лексико-граматичні варіанти фразеологічних одиниць. Наприклад, в англійській мові знаходимо: *Man shall not live by bread alone / not by bread alone* (не хлібом єдиним живе людина); *Bread and salt in common, but supply your own tobacco / have in common salt and bread, but see to your own cigarette* (хліб-сіль їж, а правду рїж); *A hungry lad would dream of bread / the hungry has always bread on his mind* (кому що, а курці просо).

У німецькій мові зафіксовано такі лексико-граматичні варіанти фразеологізмів: *fremde Leute Brot essen / fremde Brot essen* (їсти чужий хліб); *ein hartes Brot essen / sein Brot schwer verdienen / sein Brot sauer verdienen* (заробляти на життя важкою працею). Ці приклади є підтвердженням слів С. Ульмана, який вказує, що існує тенденція позначати людей або явища, які грають важливу роль у межах того чи іншого колективу, великою кількістю синонімів [20, с. 266]. Екстраполюючи це положення на варіанти фразеологічних одиниць із лексемами *bread / Brot*, можна стверджувати, що наявність лексико-граматичних варіантів свідчить про значущість об'єкта, вираженого цією лексичною одиницею для носіїв етнічної мови та культури.

Ще однією спільною рисою для досліджуваних мов є існування запозичень із різних мов світу для позначення видів хліба: *baguette / Baguette* (багет); *brioche / Brioche* (бріош); *chapatti / Chappati* (чапаті); *matzo / Matze* (маца).

Висновки. Проведене дослідження етимологічних, семантичних, структурних, фразеологіч-

них характеристик лексем *bread / Brot* у зіставному аспекті дало змогу виявити як спільні для англійської та німецької мов характеристики, так і своєрідні фрагменти національно-мовних картин світу.

Зрозуміло, що в одній статті неможливо описати всі аспекти, пов'язані з проблематикою дослідження. Перспективним вважаємо вивчення функціонування лексем *bread / Brot* в англійській і німецькій мовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Humboldt W., von. *Scriften zur Sprache*. Stuttgart: Phillip, 1980. 256 s.
2. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики. Запоріжжя: Прем'єр, 2008. 332 с.
3. Белова А.Д. Языковые картины мира в рамках когнитивно-дискурсивной парадигмы. *Культура народов Причерноморья*. 2002. № 29. С. 17–23.
4. Селіванова О.О. *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля – К., 2006. 716 с.
5. Вежбицкая А. *Язык. Культура. Познание*. М.: Русские словари, 1996. 416 с.
6. Телия В.Н. Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира. Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира. М.: Наука, 1988. С. 173–204.
7. Корнилов О.А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов. М.: Изд-во МГУ, 1999. 341 с.
8. Электронный словарь МультиТран. URL: <http://www.multitran.ru>.
9. ABBYY Lingvo-Online. URL: <http://www.lingvo.ua>.
10. Dictionary.com. URL: <http://dictionary.reference.com>.
11. Longman Dictionary of Contemporary English. Ed. Michael Mayor. Harlow: Pearson Education Limited. 2010. 2082 p.
12. Macmillan Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com>.
13. Online Etymology Dictionary. URL: <http://www.etymonline.com>.
14. Oxford Learner's Dictionaries. URL: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com>.
15. Deutsches Wörterbuch. German Dictionary. URL: <https://de.thefreedictionary.com>.
16. Duden | deutsch-deutsch | Rechtschreibung, Bedeutung, Definition. URL: <https://www.duden.de/Wörterbuch>.
17. Deutsch-Ukrainisch | Translator.EU. URL: <https://www.translator.eu/deutsch/ukrainisch/ubersetzung>.
18. Комова Т.А. Введение в сопоставительную лингвокультурологию: Великобритания – Россия. Курс лекций. 3-е изд., испр. М.: КРАСАНД, 2010. 128 с.
19. Тодорова Н.Ю. Фразеологічні засоби вербалізації концепту віддаленості об'єкта в англійській та українській лінгвокультурах (зіставний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2014. № 2 (74). С. 238–242.
20. Ульманн С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике*. М.: Прогресс, 1970. Вып V. С. 250–299.